

บทที่ 1

บทนำ

1.1ความเป็นมา หลักการและเหตุผล

ผู้สูงอายุโดยทั่วไปจะดำรงชีวิตอย่างมีความสุขตามอัตภาพได้นั้น มีสาเหตุพื้นฐานที่สำคัญ บางประการมาจากการที่ผู้สูงอายุมีสุขภาพแข็งแรง พึ่งพาตนเองได้ทางเศรษฐกิจ และจัดการด้านที่อยู่อาศัยของตนเองได้อย่างเหมาะสมนอกจากนี้การที่ผู้สูงอายุจะดำเนินชีวิตร่วมกันกับสมาชิกในครอบครัวอย่างมีความสุขทางใจได้นั้น ผู้สูงอายุจำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ที่ดีอย่างต่อเนื่องกับสมาชิกในครอบครัวทุกคน ซึ่งอาจจะประกอบไปด้วย คู่สมรส ลูก หลาน ญาติ มิตร และผู้ดูแล เป็นต้น บุคคลเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุจะมีการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เกิดขึ้นมากมายทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และสิ่งแวดล้อม ผู้ที่ไม่สามารถปรับตัว ปรับใจต่อการเปลี่ยนแปลงต่างๆ เหล่านี้ได้ จึงมีโอกาสเกิดภาวะซึมเศร้าได้มากกว่าบุคคลวัยอื่น ซึ่งส่งผลต่อสุขภาวะของผู้สูงอายุเป็นอย่างยิ่ง ถ้าหากผู้สูงอายุได้มีการเตรียมความพร้อมทั้งร่างกายและจิตใจก่อนที่จะเข้าสู่วัยสูงอายุ หรือทราบแนวทางที่สำคัญในการหลีกเลี่ยงหรือป้องกัน รวมทั้งทราบแนวทางการดูแลตนเองเมื่อตกอยู่ในภาวะซึมเศร้า ซึ่งการปฏิบัติดังกล่าวจะช่วยให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมีคุณค่า มีความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดี

ประเทศไทยได้เข้าสู่ "สังคมผู้สูงอายุ" ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 ปัจจุบันประเทศไทยมีผู้สูงอายุจำนวน 10 ล้านคน คิดเป็นร้อยละ 14.9 ของประชากรทั้งประเทศ ซึ่งถือได้ว่าประเทศไทยได้ก้าวเข้าสู่วัยสูงอายุ (Aging Society) อย่างสมบูรณ์ ผู้สูงอายุ มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จากร้อยละ 9.4 ในปี 2543 เป็นร้อยละ 11.8 ในปี 2553 และคาดว่าจะสูงขึ้นเป็นร้อยละ 16.8 ในปี 2563 หลังจากนั้นอีก 5 ปี คือในปี 2568 ผู้สูงอายุจะเพิ่มจำนวนขึ้น เป็นร้อยละ 21.2 (ข้อมูลจากสำนักคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2559) เมื่อประชากรผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น สิ่งสำคัญที่ตามมาคือทำอย่างไรให้ผู้สูงอายุจึงมีคุณภาพชีวิตที่ดี ประภาพร จินันทุยา (2536, 7) ได้ให้ความหมายของ *คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ* ว่าหมายถึง ระดับการดำรงชีวิตของผู้สูงอายุปัจจุบัน ตามการรับรู้ต่อองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เป็นตัวบ่งชี้คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ มี 5 ด้าน คือ สถานภาพทางเศรษฐกิจ สุขภาพกาย สภาพแวดล้อม การพึ่งพาตนเอง และการทำกิจกรรมประจำวัน จากสถานการณ์ผู้สูงอายุพบว่า ในจำนวนผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นทุกปี จะมีผู้สูงอายุที่มีสุขภาพดีสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ ไม่เป็นภาระพึ่งพิงเป็นส่วนใหญ่ ในขณะที่อีกส่วนหนึ่งมีความจำเป็นที่จะต้องได้รับการดูแลจากคนในครอบครัว ชุมชน และสถานพยาบาล เพื่อรักษาและฟื้นฟูสภาพร่างกาย รวมทั้งประคับประคอง

ช่วงเวลาสุดท้ายของชีวิตให้ดีที่สุด ดังนั้นชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จึงควรศึกษาและทำความเข้าใจการพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุแบบบูรณาการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อให้ผู้สูงอายุอยู่ในสังคมอย่างมีคุณค่าและมีศักดิ์ศรี โดยทุกส่วนฝ่ายในระดับพื้นที่ได้มีการเตรียมการรองรับ เพื่อขับเคลื่อน **"สังคมผู้สูงอายุ"** ทั้งต่อผู้สูงอายุ รวมทั้งครอบครัว ชุมชน และสังคม จะเห็นได้จากจากที่รัฐบาล (คสช.) โดย พล.อ.ประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีและหัวหน้า คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) มีนโยบายสำคัญในการส่งเสริมสนับสนุนกิจกรรมของผู้สูงอายุในรูปแบบต่างๆ เช่น การจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุ โดยความร่วมมือของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น กระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงมหาดไทย กระทรวงศึกษาธิการ เป็นต้น โดยบูรณาการทุกภาคส่วน ได้แก่ สมาชิกในครอบครัว ชุมชน และท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จึงจำเป็นต้องมีบทบาทสำคัญในการเตรียมการ ด้านต่างๆ เพื่อให้ผู้สูงอายุได้รับการดูแลอย่างทั่วถึง ไม่ว่าจะเป็นการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การถ่ายทอดภูมิปัญญาหรือการพัฒนาตนเองในด้านต่างๆ รวมทั้งเสริมสร้างโอกาสให้ผู้สูงอายุได้มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต พัฒนาทักษะชีวิต มีกิจกรรมร่วมกับสังคมและชุมชน เกิดการเรียนรู้ในสิ่งใหม่ มีโอกาสแสดงศักยภาพภูมิความรู้ และประสบการณ์ ส่งผลให้ผู้สูงอายุใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่า มีศักดิ์ศรีมีความสุข และมีคุณภาพชีวิตที่ดี ซึ่งรัฐธรรมนูญปี 2550 ได้กล่าวถึงผู้สูงอายุที่มีรายได้ไม่เพียงพอมีสิทธิได้รับสวัสดิการ และความช่วยเหลือที่เหมาะสมจากรัฐ และรัฐต้องดำเนินนโยบายด้านสังคม สาธารณสุข การศึกษาและวัฒนธรรมให้แก่ ผู้สูงอายุ เพื่อให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และสามารถพึ่งตนเองได้ หากจะกล่าวถึงการมีคุณภาพชีวิตที่ดี ผู้วิจัยขอเน้นความหมายในมิติด้านการมีสุขภาพทางกาย ใจ สังคม และปัญญาที่ดี สามารถวัดได้จาก 3 องค์ประกอบ คือ 1) การมีสุขภาพดี สมวัย 2) การมีฐานะพอสมควรที่สามารถดูแลตนเอง และอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสม 3) เป็นผู้ที่ได้รับการยอมรับจากสังคม และการมีส่วนร่วมทางสังคม

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นได้ว่าผู้สูงอายุต้องเผชิญกับปัญหาทั้งทางร่างกาย และจิตใจจากภาวะซึมเศร้า ภาวะสิ้นหวัง ดังนั้นจึงจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางในการส่งเสริมสุขภาวะในผู้สูงอายุให้ครอบคลุมในทุก ๆ ด้านทั้งด้านสุขภาพร่างกาย จิตใจ อารมณ์และสังคมเพื่อให้ผู้สูงอายุ มีสุขภาวะที่ดีสามารถพึ่งตนเองและอยู่ในสังคมได้โดยไม่เป็นภาระกับบุคคลอื่นและสามารถดำรงชีวิตด้วยตนเองได้อย่างมีคุณค่าแม้ว่าจะอยู่ในวัยสุดท้ายของช่วงชีวิตก็ตาม ผู้สูงอายุไทยก็ยังจัดได้ว่า เป็นกลุ่มประชากรที่เป็นพลังสำคัญ แทนที่จะเป็นภาระของครอบครัว ชุมชน และสังคมไทย **"พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม"** เป็นรูปแบบหนึ่งของการจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตการพัฒนาทักษะและการศึกษาตามอัธยาศัยของผู้สูงอายุ พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมดังกล่าวจะเป็นเรื่อง ที่ผู้สูงอายุสนใจและมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิต ช่วยเพิ่มพูนความรู้ ทักษะชีวิตที่จำเป็น โดยวิทยากรจิตอาสาหรือจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ขณะเดียวกันก็เป็นพื้นที่ที่ผู้สูงอายุจะได้แสดงศักยภาพ

โดยการถ่ายทอดภูมิความรู้ ประสบการณ์ที่สั่งสม แก่บุคคลอื่นเพื่อสืบสานภูมิปัญญาให้คงคุณค่าคู่กับชุมชน ตำบลบ้านไทย อำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานีเป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความต้องการในการพัฒนาส่งเสริมสุขภาพะด้านสังคมที่เหมาะสมของผู้สูงอายุ พื้นที่ตำบลบ้านไทย (ที่มา : ตัวแทน อบต.บ้านไทยนำเสนอปัญหาความต้องการผ่านการประชุมเชิงปฏิบัติการ ภายใต้โครงการวิจัยและพัฒนาเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งในการจัดการตนเองของชุมชนท้องถิ่น ร่วมกับ อปท.เครือข่าย (ครั้งที่ 2) เมื่อวันที่ 25 พฤศจิกายน 2559 ณ ห้องประชุมพุทธรักษา ชั้น 3 อาคารเฉลิมพระเกียรติ 50 พรรษามหาวชิราลงกรณ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์)

ภาพ 1.1 แสดงตัวแทนอบต.บ้านไทยนำเสนอปัญหาความต้องการผ่านการประชุมเชิงปฏิบัติการ ณ ห้องประชุมพุทธรักษา ชั้น 3 อาคารเฉลิมพระเกียรติ 50 พรรษามหาวชิราลงกรณ มรภ.บุรีรัมย์ (ที่มา : วันที่ 25 พฤศจิกายน 2559)

จากนั้นผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เขตตำบลบ้านไทยเก็บรวบรวมข้อมูลเบื้องต้น เมื่อวันที่ 27 ธันวาคม 2559 พบว่า ประชากรตำบลบ้านไทย ส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยชรา โดยมีช่วงอายุระหว่าง (60-69 ปี) มีจำนวนมากที่สุด โดยมีจำนวนผู้สูงอายุจำนวนทั้งสิ้น 1,340 คนเป็นเพศชายจำนวน 583 คน และเพศหญิงจำนวน 757 คน ส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมา คือ รับจ้างทั่วไป และมีกลุ่มอาชีพเสริมสำหรับผู้สูงอายุโดยเฉพาะ คือกลุ่มอาชีพน้ำมันเหลืองกลุ่มอาชีพสานตะกร้า และกลุ่มอาชีพอื่นๆ ที่ผู้สูงอายุได้เข้าร่วม ได้แก่ กลุ่มอาชีพหมอนชนิด กลุ่มผลิตปุ๋ยอินทรีย์ กลุ่มเมล็ดข้าว กลุ่มแปรรูปอาหาร กลุ่มเลี้ยงไหม กลุ่มโรงสี กลุ่มเลี้ยงโค เป็นต้น (ที่มา : นายเกรียงไกร จันทพรองปลัด อบต.บ้านไทย สัมภาษณ์,2559) ตำบลบ้านไทย เป็นตำบลในเขตการปกครองของอำเภอเชียงใน จังหวัดอุบลราชธานี ประกอบด้วย 12 หมู่บ้าน หมู่ที่ 1,2 บ้านไทย หมู่ที่ 3,4 บ้านโพนทราย หมู่ที่ 5 บ้านชาติ หมู่ที่ 6,7,11,12 บ้านโพนทอง หมู่ที่ 8,9 บ้านทุ่งใหญ่ หมู่ที่ 10 บ้านโนนคู

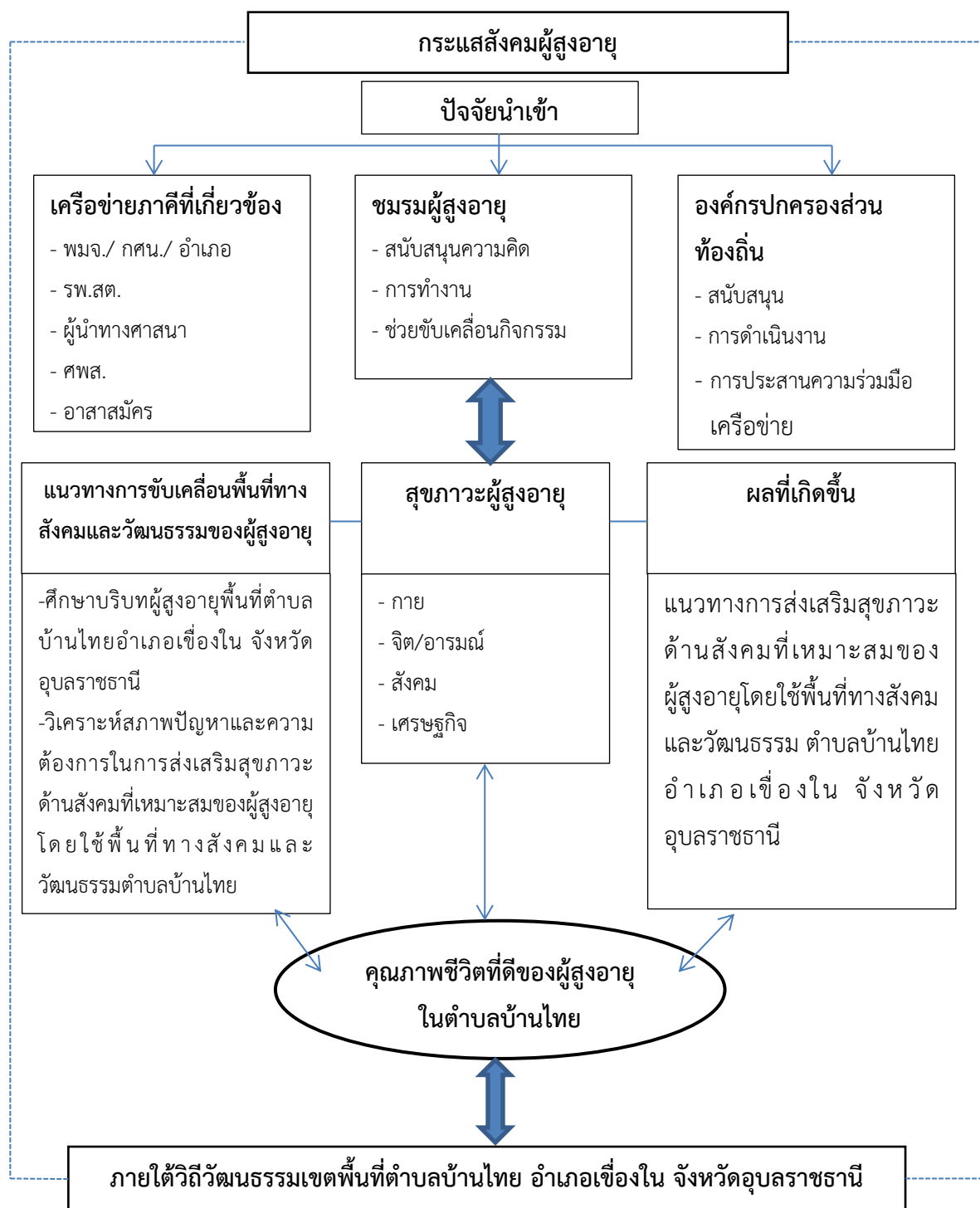
เดิมมีชาวไทยโคราชมาทำเครื่องปั้นดินเผาจำหน่าย ณ หนองสามหง่า เพราะเป็นที่ดิน ที่เหมาะแก่การทำหม้อดินต่าง ๆ และมีแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์สำหรับการเพาะปลูก และเลี้ยงสัตว์ทิศเหนือ ติดต่อกับ ตำบลบ้านกอก และตำบลกลางใหญ่ ทิศใต้ ติดต่อกับ ตำบลค้อทอง ทิศตะวันออก ติดต่อกับ ตำบล ยางซึ้ง และตำบลค้อทอง ทิศตะวันตก ติดต่อกับ ตำบลกลางใหญ่ อาชีพหลัก คือ ทำนา ทำสวน และทำไร่ อาชีพเสริม ได้แก่ เลี้ยงสัตว์ และ ค้าขาย (ไทยตำบลดอทคอม, 2559)

ภาพ 1.2,1.3 แสดงคณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่เขตตำบลบ้านไทยเก็บรวบรวมข้อมูลบริบทตำบลเบื้องต้น ณ เขตพื้นที่ตำบลบ้านไทย อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดนครราชสีมา (ที่มา : วันที่ 27 ธันวาคม 2559)

จากข้อมูลดังกล่าว ผู้วิจัย นักวิชาการและนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์ ร่วมกับนักวิชาการองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และนักวิจัยชาวบ้านในเขตพื้นที่ตำบลบ้านไทย อำเภอบึงโขงใน จังหวัดอุบลราชธานี จึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิจัยเรื่อง แนวทางส่งเสริมสุขภาวะด้านสังคมที่เหมาะสมของผู้สูงอายุโดยใช้พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม ตำบลบ้านไทย อำเภอบึงโขงใน จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทผู้สูงอายุในพื้นที่ตำบลบ้านไทย วิเคราะห์ปัญหาความต้องการในการส่งเสริมสุขภาวะด้านสังคมที่เหมาะสมของผู้สูงอายุโดยใช้พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม ตำบลบ้านไทย และค้นหาแนวทางส่งเสริมสุขภาวะด้านสังคมที่เหมาะสมของผู้สูงอายุโดยใช้พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม ตำบลบ้านไทย อำเภอบึงโขงใน จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งการดำเนินการโครงการมุ่งตอบยุทธศาสตร์ สสส. ในด้าน **พลังปัญญา** (ขยายพื้นที่ทางปัญญา โดยการดำเนินงานด้วยความรู้ ตลอดจนจนอาศัยกระบวนการเรียนรู้ และการมีส่วนร่วม) และ **พลังนโยบาย** (ขยายพื้นที่การมีส่วนร่วมในกระบวนการนโยบายสาธารณะ) และ **พลังสังคม** (ขยายพื้นที่ทางสังคม เกิดเครือข่ายทางสังคมในการเฝ้าระวัง การรณรงค์ การดำเนินงาน สร้างเสริมสุขภาพอย่างต่อเนื่อง ตลอดจนการพัฒนาทักษะการทำงานกันในลักษณะเครือข่าย) ทั้งนี้ การดำเนินงานโครงการวิจัยดังกล่าว ต้องมีการบูรณาการแบบมีส่วนร่วมในทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง อาทิ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ชมรมผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน และสมาชิก ทุกฝ่าย ในแนวคิด “**ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง**” อีกทั้ง ต้องมีส่วนร่วมในกระบวนการเพื่อให้เกิดการพัฒนาผู้สูงอายุอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งหากทุกภาคส่วนร่วมมือกันส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีการพัฒนาตนเองและมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมทางสังคมมากขึ้น จะช่วยให้ผู้สูงอายุได้ใช้ชีวิตอย่างมีคุณค่าและมีพลัง สามารถพึ่งพาตนเองได้และดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีคุณภาพ รวมทั้งเสริมสร้างสังคมผู้สูงอายุไทยที่มีคุณภาพอย่างยั่งยืนต่อไป

1.2 กรอบแนวคิดและยุทธศาสตร์

1.3 วัตถุประสงค์และเป้าหมาย

- 1.3.1 เพื่อศึกษาบริบทผู้สูงอายุในพื้นที่ตำบลบ้านไทย อำเภอเชิงฉ่องโน จังหวัดอุบลราชธานี
- 1.3.2 เพื่อวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการในการส่งเสริมสุขภาวะด้านสังคมที่เหมาะสมของผู้สูงอายุโดยใช้พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมตำบลบ้านไทย อำเภอเชิงฉ่องโน จังหวัดอุบลราชธานี
- 1.3.3 เพื่อแนวทางส่งเสริมสุขภาวะด้านสังคมที่เหมาะสมของผู้สูงอายุโดยใช้พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรม

1.4 กลุ่มเป้าหมายและพื้นที่ดำเนินการ

1.4.1 กลุ่มเป้าหมาย ประกอบด้วย

1.4.1.1 กลุ่มเป้าหมายเชิงปริมาณ คณะผู้วิจัยเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้สูงอายุ ใช้วิธีการเก็บแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยสุ่มตัวอย่างเฉพาะผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม รวมทั้งสิ้น 300 คน

1.4.1.2 กลุ่มเป้าหมายเชิงคุณภาพ การสัมภาษณ์เจาะลึก การอภิปรายกลุ่ม (group discussion) และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ประชากรเป้าหมายได้มาจากการคัดเลือกจากประชากรตัวอย่างและเป็นผู้ที่สามารถให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องในประเด็นศึกษา ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ทั้งที่เป็นทางการ และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ผู้สูงอายุ หน่วยงานภาครัฐ ที่เกี่ยวข้องในระดับพื้นที่ และภาคีความร่วมมือภายนอกพื้นที่ รวม 25 คน ซึ่งทั้งหมดได้มาโดยกำหนดผู้ให้ข้อมูลซึ่งคัดเลือกจากกลุ่มเป้าหมายโดยเจาะจง และเต็มใจให้ข้อมูล

1.4.2 พื้นที่ดำเนินการ

ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ดำเนินการวิจัย 1 ตำบล คือ ตำบลบ้านไทย อำเภอเชิงฉ่องโน จังหวัดอุบลราชธานี

1.5 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- 1.5.1 ได้ข้อมูลบริบทผู้สูงอายุในพื้นที่ตำบลบ้านไทย อำเภอเชิงฉ่องโน จังหวัดอุบลราชธานี
- 1.5.2 เกิดกระบวนการวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการในการส่งเสริมสุขภาวะด้านสังคมที่เหมาะสมของผู้สูงอายุโดยใช้พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมตำบลบ้านไทยแบบบูรณาการอย่างองค์รวม
- 1.5.3 ได้แนวทางส่งเสริมสุขภาวะด้านสังคมที่เหมาะสมของผู้สูงอายุโดยใช้พื้นที่ทางสังคมและวัฒนธรรมตำบลบ้านไทย อำเภอเชิงฉ่องโน จังหวัดอุบลราชธานี

ความต่อเนื่องยั่งยืนของโครงการ

1.5.4 ได้ข้อมูลสภาพปัญหาความและต้องการผู้สูงอายุด้านต่างๆเพื่อนำไปออกแบบกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพด้านสังคมที่เหมาะสม เช่น แนวทางการดำเนินกิจกรรม หลักสูตร ปฏิทินกิจกรรม โครงสร้างกลไก ทำงาน งบประมาณ ศูนย์ การประสานงาน เป็นต้น

1.5.5 โครงการวิจัยก่อให้เกิดเครือข่ายทางสังคมในการทำงานด้านผู้สูงอายุในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรม

1.5.6 ข้อมูลจากการดำเนินการวิจัย นำเสนอคืนข้อมูลเพื่อผลักดันสู่นโยบายผู้สูงอายุในระดับพื้นที่